

KIRIM TATAR ÇOCUK EDEBİYATINDAN BİR İSİM: ASAN ÇERGEYEV

A Crimean Tatar Author at Children's Literature: Asan Çergeyev

Seher MAŞKARAOĞLU*

ÖZ

Kırım Tatar çocuk edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Asan Çergeyev (1879-1946) Kırım'ın Or ilinde Açıkeç köyünde varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir. Akmescit Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra Kırım'da uzun yıllar öğretmenlik yapan Çergeyev, 1944'te bütün Kırımlılar ile birlikte sürgüne gönderilmiş ve 1946'da Özbekistan'ın Andican kentinde ölmüştür. Çocuk psikolojisini incelemiş ve çocukların eğitimi konusunda değerli eserler vermiş bir eğitimci olan Çergeyev'in şiirlerinde Rus edebiyatının ve Kırım Tatar halk edebiyatının kuvvetli tesiri görülür. Öğretmen okulunda öğrenciyken "Kart Bokçacı", "Çeşme" adlarındaki şiirlerini yazmıştır. Canköy'de öğretmen iken 1909 yılında "Eşit, Mevta Ne Sevleyur" şiirini yayımlamıştır, aynı yıl Akmescit'te "Takdir" şiirini yazmıştır. 1924'te yazdığı "Çıracak Ömer" şiiri *Yeşil Ada* gazetesinde çıkmıştır. 1924-1935 yılları arasında *Yıl Dönümü* piyesini, *Tilki ve Koyan* isimli derlemelerini ve *Ayvanlar Ne Ayta?* isimli çocuk şiirleri kitabını yazmıştır. Bu yazıda Kırım Tatar çocuk edebiyatı hakkında kısa bilgi verilmiş, çocuk edebiyatının gelişiminde ve olgunlaşmasında büyük katkısı bulunan yazarlardan Asan Çergeyev ve edebî faaliyetleri tanıtılmaya çalışılmış, Asan Çergeyev'in *Ayvanlar Ne Ayta?* isimli çocuk şiirleri kitabından örnekler okuyucuya sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kırım Tatar edebiyatı, çocuk edebiyatı, çocuk edebiyatı şairleri, Asan Çergeyev, *Ayvanlar Ne Ayta*.

ABSTRACT

Asan Çergeyev (1879-1946), one of the leading representatives of Crimean Tatar children's literature was born in a wealthy family in the village of Achikech in province of Crimea. After graduating from Akmescit Teacher's School, Çergeyev who was a teacher in Crimea for many years was exiled with all the Crimean people in 1944 and died in Andijan, Uzbekistan in 1946. A strong influence of Russian literature and Crimean Tatar folk literature can be observed in the poems of Çergeyev. He was an educator who studied child psychology and gave substantial works on the education of children. While he was a student at the teacher's school, he wrote his poems called "Kart Bokçacı" and "Çeşme". While he was a teacher in Canköy, "Eşit,

* Dr. Öğr. Üyesi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kilis/Türkiye. E-posta: seher.maskaraoglu@kilis.edu.tr. ORCID: 0000-0003-2448-724X.

Mevta Ne Sevleyur” was published in 1909. He wrote down the poem “Takdir” in Akmescit in the same year. The poem “Çıracak Ömer” he wrote in 1924, was published in *Yeşil Ada* newspaper. Between 1924-1935, he wrote the play *Yıl Dönümü*, his compilations *Tilki ve Koyan* and a book of children’s poems called *Ayvanlar Ne Ayta?* In this article, knowledge acquired through Crimean Tatar children’s literature will be elaborated and Asan Çergeyev, one of the authors who contributed greatly to the development and fully considered children’s literature, and his literary activities are laid out in this study. Asan Çergeyev’s *Ayvanlar Ne Ayta?* from children’s poems are presented to the readers.

Keywords: Crimean Tatar literature, children’s literature, children literature poets, Asan Çergeyev, *Ayvanlar Ne Ayta*.

Giriş

Gelişme çağındaki çocukların duygu ve düşünce dünyasına, anlama ve kavrama becerilerine seslenen çocuk edebiyatı; “usta yazarlar tarafından özellikle çocuklar için yazılmış olan ve üstün sanat nitelikleri taşıyan eserlere verilen genel ad” olarak tanımlanmaktadır (Oğuzkan, 2013: 3; Şimşek, 2014: 15). Çocukların nitelikli bir birey olarak yetişmesini amaçlayan çocuk edebiyatının ana dil öğretiminde, çocuklara dilin kurallarının ve doğru kullanımının kazandırılmasında çok önemli bir yeri vardır. Bugün yok olma tehlikesi altındaki diller arasında yer alan Kırım Tatar Türkçesinin genç kuşaklara öğretilmesinde çocuk edebiyatı büyük önem taşımaktadır.

Kırım Tatar çocuk edebiyatının temelini halk edebiyatı ürünleri oluşturur. Halk edebiyatı örneklerine mensup olan masal, destan, efsane, lâtife, mani, ninni, tapmaca, tekerleme, sayışmaca ve türküler çocuk edebiyatına da malzeme olmuştur. “Edige”, “Çora Batır”, “Kozukurpeç”, “Narkamış” destanları; halk rivayeti “Ötmekke Ürmet”; hicvi latifeler “Ahmet Akay Latifeleri”, “Ahmet Akayın Akıllı Tayagı”; “Altın Alma” masalı; bayram-seyran türküleri “Navrez”, “Sarı Eçki” oyunlu türkü bunlardan bazılarıdır (Celilova, 2015: 6-7).

Kırım’ın Ruslar tarafından işgal edildiği 1783’ten sonra yaşanan sıkıntılı günler ve baskılar bu bölgedeki sözlü ve yazılı edebiyatın büyük ölçüde yok olmasına yol açmıştır. Bu dönemde Kırım’ın Tatar nüfusunun çoğunluğunun Türkiye’ye kitleler hâlinde göç etmesi de edebiyatta bir çöküş döneminin yaşanmasına sebep olmuştur:

Orta asırlarda verimli bir dönem geçiren Kırım Tatar edebiyatı Kırım’ı Ruslar aldıktan sonra, 19. yüzyılın birinci çeyreğine gelindiğinde git gide zayıflar. Bunu şu durum da onaylar ki, biz Halim

Geray Sultan ile şairler Orlı Seit Halil ve İsmetiy'den, Eşmirza Kart ve Abibulla Kerem gibi ozanlardan başka, bu döneme ait hiçbir bilinen isme, bir edebî bilgiye sahip değiliz. Toplumsal hayat tamamen İmparatoriçe Yekaterina'nın zorbalık ruhuyla aşıl原因an Müslüman din adamlarının eline geçtikten sonra, Kırım'da esasen dini-mistik edebiyat hüküm sürer. Dünyevi ilerici edebiyatın gelişmesi ise uzak dönemlere kadar neredeyse tamamen durdurulur, kalem sahiplerinin ağız kapatılır. Bunun üstüne de halkın sürekli olarak göçe zorlanması neticesinde medeni gelişme, sanat eserleri yüz yıldan fazla mecburi durgunluğa mahkûm edilir (Fazıl ve Nagayev, 2001: 157).

Kırım Tatarları arasında modern edebiyatın ve uyanış devrinin İsmail Gaspıralı'nın ilk eserlerini yayımlamasıyla başladığını belirtmek gerekir. 1883 tarihinde Bahçesaray'da çıkan *Tercüman* gazetesi etrafında toplanan şair, düşünür ve yazarlar, pek çok eser yazıp çeviriler yapmışlar; Rus ve Şark edebiyatı klasiklerini Kırımlılara tanıtmışlardır (Yüksel, 1998: 269).

Gaspıralı, zamanla *Tercüman* gazetesinin yanında eğitim, kadın ve çocuklar için özel süreli yayınlar çıkarmıştır. İlk önce *Tercüman*'da 1898'de düzenli bir şekilde, çocuklar için resimli *Mektep* adlı ilaveyi yayımlamıştır. 1906'dan 1910'a kadar *Tercüman*'ın yanında, kızı Şefika Hanım tarafından idare edilen; aile, kadın, çocuk, terbiye konularının işlendiği, bu türde Rusya Türklerinin ilk dergisi olan, sekiz sayfalık, resimli *Âlem-i Nisvan*'ı on beş günde bir yayımlamaya başlamıştır. Yine 1906 yılında, *Tercüman* gazetesine ilave olarak çocuklar için *Âlem-i Sübyan* adlı 15 günde bir çıkan bir dergi de neşretmiştir. *Âlem-i Sübyan* "çocuklar dünyası" anlamına gelmektedir. Dört sayfa çıkan dergi 1915 yılına kadar muntazam yayımlanmıştır. Bu dergide, fıkralar, masallar, bilmeceler ve hem öğretmenler hem de çocuklar için nasihatler yer almıştır (Akpınar, 2008: 35-36; Celilova, 2017: 26; Devlet, 1999: 191; Yüksel, 1998: 272).

1905'ten sonra Rusya'da ortaya çıkan serbest ortamın etkisiyle çoğunluğu Rus-Tatar öğretmen okulu mezunu olan "Genç Tatarlar" grubundan bazı milliyetçi öğretmenler çocuklara hitap edecek *Uçkun* adını verdikleri bir dizi risaleler çıkarmışlardır. Öğretmenlerin kendi yazdığı ya da Rusçadan tercüme ettiği bu risaleler *Tercüman* matbaasında basılmıştır. Risalelerde kullanılan dil "Orta Yolak" ağız da denilen Bahçesaray ağızıdır. Ancak yalnızca beş veya altı risalenin neşrinden sonra *Uçkun* dizisi yasaklanmıştır (Celilova, 2017: 27; Kırımlı, 2010: 113-114).

1917 Devrimi Kırım Türklerinin siyasî ve sosyal hayatlarında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Kırımlı aydınlar, şair ve yazarlar Kırım’da kurulan Sovyet hâkimiyetini benimseyerek halkın yeni yaşam biçimine uyum sağlamalarına yardımcı olmuşlar ve eserlerinde sosyalizmin getirdiği değişiklikleri işleyerek halka sunmuşlardır. Bu dönemde edebî eser verenler, inkılaptan önce de Kırım’da faal olarak çalışan Asan Çergeyev, Memet Nuzet, Abdulla Lâtifzâde, Umer İpçi, Bekir Çobanzâde, Yakup Şakirali gibi yazarlarla Abdureim Altanlı, Ziyadin Cavtobeli, Cafer Gaffar, İlyas Tarhan, İrgat Kadir, Mamut Nedim, Eşref Şemizâde, Kerim Camanaklı, Gafar Bulganaklı gibi gençlerdir (Yüksel, 1998: 277-278).

1920-1930’lu yıllarda çocuk edebiyatı da sosyalizmin etkisinde kalmıştır. Bu yıllarda çocuk edebiyatına hizmet eden Asan Çergeyev, Usein Şamil Toktargazi, Memet Nuzet, Yakup Şakirali, Cemil Kence, Umer İpçi, Cafer Gafar, Abdureim Altanlı ve Amdi Giraybay gibi yazar ve şairler Kırım Tatar millî çocuk edebiyatının kurucuları olmuştur. Bu devrin çocuklar için verilen eserleri arasında Amdi Giraybay’ın *Küçük İkayeçikler* (1927), Abdülhakim Hilmi Altaylı’nın *Kurtçu Bedirçik* (1928), Asan Çergeyev’in *Ayvanlar Ne Ayta?* (1928), *Balalar ve Kardaşlar* (1934), Cafer Gafar’ın *Gort-Gort Turuldr: Balalar Hikâyesi* (1934), Zeynep Abbasova’nın “Kar Yaga”, “Kardan Kişi”, “Tayamız”, “Uç Kuşçığım”, “Künaylan”, “Papadiye”, “Dömana”, “Balkurtçık” şiirleri; Abdullah Dermenci’nin *Tahir ve Murat (iyilik ve kötülük hakkında)*, Ziyadin Cavtobeli’nin *Bahıtlı Buvin Yırları* (1937) isimli çocuk şiirleri kitabını ve 1927 senesinde Cemil Kence tarafından çocuklar için yayımlanan *Bala Şiirleri* dergisinde Cemil Kence’nin “Turnalar Köçeler”, “Çoçami Torgay”, “Kargalar Avlana”, “Gece Kuşu”, “Talaşuvnın Sonı”, “Çanaman Tayalar”, “Ne İçün Şay Aşıka”, “Dülger Aletleri Şay Ayta” gibi eserleri sayılabilir. Asan Çergeyev, Memet Nuzet ve Cemil Kence devrin en parlak çocuk edebiyatı şairleri olarak görülmektedir (Abibullayeva, 2017: 92-93, Celilova, 2015: 6; Useinov, 2005: 9-10; Yüksel, 1998: 284).

1928-1942 seneleri arasında Rus çocuk şiirleri ve hikâyelerinin çevirileri oldukça yaygındır. 1928 yılında Maksim Gorki’nin *Çelkaş* adlı hikâyesi Ömer İpçi tarafından, *İzergil Kocakarsı* adlı hikâyesi Cafer Gaffar tarafından; 1929 yılında yine Gorki’nin *Arhip Dede ve Lyonka* adlı hikâyesi Ş. Vahitov tarafından, Anton Çehov’un *Kaştanika Köpeği* adlı hikâyesi Abdullah Dermenci tarafından; 1936 senesi Rus şairi A. Barto’nun *Ormanda Yıldızçıklar, Aglavuk Kızçık* ve K. Çukovskiy’in *Artır* eserleri, İlyas Bahşiş tarafından Kırım Tatar Türkçesine tercüme edilmiştir. 1937 yılında A. S. Puşkin’in manzum masalı *Balıkçı ve Balıkçık* Osman Amit tarafından Kırım Tatar Türkçesine tercüme

edilmiştir. 1940 yılında ise A. Çehov'un *İkâyeler* isimli eseri Abdullah Dermeneci tarafından, V. Mayakovski'nin *Kim Olsam?* isimli eseri Eşref Şemizade tarafından, yine V. Mayakovski'nin *Yahşı Ne ve Yaman Nedir?* isimli eseri İlyas Bahşiş tarafından Kırım Tatar Türkçesine tercüme edilmiştir. Bunların dışında, dünya çocuk edebiyatının en yaygın eserleri de Kırım Tatar Türkçesine tercüme edilmiştir: Kipling R. *Rikki-Tikki Tavi* (1935), Seton-Tompson *Ayuv balası Conni* (1929) ve diğerleri (Abibullayeva, 2017: 93; Celilova, 2015: 7).

1944 sürgününde zarar gören Kırım Tatar çocuk edebiyatında Kırım Tatarların ana vatana dönmeleriyle yeniden canlanma başlamıştır. Çocuklarda estetik duygu uyandırma, vatana sevgi aşılama, doğaya özenle bakmayı öğretmeye çalışan birçok şiir, destan, masal yaratılmıştır. Şairler halk sanatının örnekleri esasında eserler meydana getirmişlerdir. Abdureim Altanlı 1976 senesinde *Eki Yalan ve Bir Akikat* adlı kitabında birçok şiirsel dille yazılmış masalı yayımlamıştır. Enver Selamet'in halk masalı esasında yaratılan *Altın Balta* masal-şiiri okuma kitabına çevrilmiştir (Fazıl ve Nagayev, 2001: 518).

Çocuk edebiyatı türünde çalışanlardan Seyran Useinov *Men Anamnen Laf Etem* (1998, 2015), *Okuñız Balalar* (1998), *Resimli Elifbe* (2011), *Közlerim Neler Köre* (2011), *Rakamlar ve Şekiller* (2002, 2015); Nuzet Umerov *Ak Altın Masalı* (1981), *Amet ve Kiramet* (1997), *Altın Urlık* (2000, 2006), *Çal Horaz* komedisi (1988), *Menim Dostum Ruslan* (2000), *Babalarga ve Babalarga* (2013) *Ak Altın Masalı* (1981) kitaplarını, *Balalar, Sizge Ne Öğrettiler?* (1969), *Eski Ştolnyanın Sırı* (1962) uzun öykülerini; Ervin Umerov *Koktal Yolu* (1972), *Er Daim Küneş Olsın* (1970), *Közlerinnin Yarığı* (1976); Emil Amit *Uçurumlu Yol* (1971), *Kırmızı Sarık* (1976) adlı hikâye kitaplarını; Eşref İbraim *Vay, Vay, Vay!* (1970), *Kök Kuşığı* (1980); Ziyadin Cavtobeli *Ayrılmaz Dostlarım* (1986); Emine Usein *Altın Küneş* (2009), *Ayvanat Alemi* (2001); Alyana Osmanova *Tap Bakayım* (2013) adlı şiir kitaplarını yayımlarlar. 1986 yılında Asan Çergeyev'in *Ayvanlar Ne Ayta?* kitabı üç dilde basılmıştır. İsa Abduraman, Cafer Kurtseitov, Vasfiye Kıpçakova ve daha pek çok isim çocuklar için eser vermiştir. Yazdığı masalarda, efsanelerde, şiirlerde çocuklara yenilik verecek, onların fikirlerini zenginleştirecek, eğitimine olumlu etki edecek meseleleri gözetken çocuk şairi Bilal Mambet'in 1996 senesinde çocuklar için efsanelerden, tekerlemelerden, bilmecelerden ibaret *Koz Efsanesi* adlı kitabı çıkmıştır (Abibullayeva, 2017: 92; Fazıl ve Nagayev, 2001: 518-520).

Asan Çergeyev

Kırım Tatar çocuk edebiyatının önde gelen temsilcilerinden olan eğitimci Asan Çergeyev (1879-1946) Kırım'ın Or ilinde Açıkeç köyünde varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir. Mirza tabakasından olan şair çok küçük yaşlardan itibaren okumaya heveslidir. Köy okulunu bitirdikten sonra, 1892 senesinde Akmescit'e gidip "Tatarskaya Şkola"ya yani öğretmen okuluna girmiştir. 1899 senesi öğrenimini tamamlamasının ardından kendi köyüne dönüp öğretmenlik yapmıştır. 1906 yılında Perekop ilçesi belediye meclisi üyesi olmuştur. 1908 yılında Akmescit'e taşınmış ve burada hocalık yapmıştır (Fazıl ve Nagayev, 2001: 207; Kerim, 2018: 82).

Asan Çergeyev'in edebî faaliyeti henüz öğretmen okulundayken başlamıştır. Şairin öğrencilik yıllarının Kırım Tatar halkının toplumsal hayatında din adamları, toprak ağaları ve mirzalar tarafından ilericiliğe, maarifçiliğe karşı amansız mücadelenin verildiği bir devirde geçtiğini belirtmek gerekir. Çergeyev, öğretmen okulunu bitirdiği 1899 yılında, "Kart Bağçacı" ve "Çeşme" adlı ilk şiirlerini yazmıştır. Bundan sonra, edebiyatı derinden öğrenmeyle meşgul olmuş, sanat faaliyetini çok genişletmiştir. Çok geçmeden elde ettiği tecrübesi ve 1905 senesi inkılap hareketlerinin tesiri altında ilk büyük eserini "Eşit, Mevta Ne Sevleyur" şiirini yazmıştır. Ancak çarlık rejimi zulmü altında ezilen emektar halkın zor durumunu beyan ettiği, inkılap hareketleri gidişatında geniş kitlenin uyanıp canlanmaya başladığını temsili suretlerle tasvir ettiği bu eserini bastırmak için çok uğraşmış ve nihayet 1909 senesi Canköy'deki Abkin'in Basmahanesinde Kiril alfabesi ile "Belgisiz" imzasıyla bastırmıştır. Çar memurları eserin müellifinin Asan Çergeyev olduğunu anlayarak onu yakalayıp hapse atmıştır. 1911 yılında Rusya'da Romanov hanedanının tahta geçişinin 300. yıl dönümü münasebetiyle çıkarılan genel af kanunundan yararlanıp serbest bırakılmıştır (Fazıl ve Nagayev, 2001: 208; Ülküsal, 1980: 266).

Şairin *Eşit, Mevta Ne Sevleyur* adlı eserinde, okuyucuya dirilip kabrinden çıkan bir ölü örneğinde Müslüman Kırım halkının acı veren durumu gösterilmektedir. Eserde canlanan Ömer adlı kahraman Kırım Tatar köylerini dolaşırken yerli halkın yabancılar arasında kalıp milli çizgileri yitirmelerine üzülür. Gördüğü olaylar karşısında büyük şaşkınlık ve üzüntü yaşayan adam bu dünyadan ümidini kesip yattığı kabrine dönmeye karar verir (Kirimov, 2017: 82). Edgar Allan Poe'nun derin uykusundan uyanan Mısır mumyasını konu alan *Bir Mumya ile Küçük Bir Hasbihal* adlı eserinden etkilenen Çergeyev, şiirinde geçmişten günümüze geçmek için uyku gibi ilginç bir yöntemi kullanır ve şiirine şu satırlarla başlar:

Yuklay idim, aksurup uyandım
Ben bir tatlı yukudan
Açtım közüm, inan ötüm
Patlayazdı korkudan.

Ay üstümde, kündüz gibi
İde yerin ak-yaruk
Ey, ya Rabbim, ne yerdemen?!
Aldum-artum kayaluk (Kirimov, 2017: 84).

Sade bir dil, hece ölçüsü ile yazılmış ve halk şiirini andıran bu eserde başkahraman köylü Ömer'in görevi soydaşlarını yakınlaşan tehlikeden korumaktır. Ömer Efendi, kendi yurdunda köle gibidir. Dedelerinin doğduğu köyü, evi soruşturan Tatar'ın ne kadar şaşılacak, akla sığmayacak olaylar yaşadığını aşağıdaki şu satırlar göstermektedir:

Eles oldu köze bina,
Sandım-murza sarayı.
Sürüp kelsem, ne bakayım-
İçinde kazak alayı.

Düştüm düşman kapkanuna,
Kaldum, sandım kabaatke.
Kuvdılar beni, dediler: Poşyol,
Tatarske lapatke!¹ (Kirimov, 2017: 88).

Asan Çerğeyev'in bilinen ikinci şiiri *Takdir* 1909 senesi yazılmış, 1917 senesi Akmescit'te ayrı kitap şeklinde basılmıştır. Bu iki şiir arasındaki bağ; ikisinin sonunda da gamlı kuşun elemli sesinin işitilmesidir. "Eşit, Mevta Ne Sevleyur"un sonunda, "Alla rahmet eylesin dep, dürbesinde bağırdı / Gün doggancek baş ucunda o fakırın ağladı.", "Takdir"nin sonunda ise, "Azat olup uçkan kuşçık konar başına mezar taşın / Alla rahmet eylesin dep, yırlar anda, töker yaşın." (Fazıl ve Nağayev, 2001: 209) dizeleri bulunur. Şairin bu eserinde, köyde yaşayan birinin şehre gidip para ve zenginlik uğruna kızı Esmâ'yı oradaki bir zengine vermek için nişan kesip parasını aldığına tanık oluyoruz. Bunu işiten Esmâ'nın üzüntüsünü ve çaresizliğini görüyoruz:

---

¹ "Yok ol, Tatar küreği!" anlamında bir Rus bedduasıdır. Aynı hitaba, M. Gorki'nin *Kojemaka Matvey'in Hayatı*, V. Şişkov'un *Uğryum Nehri*, P. Znamenskiy'in *Kazan Tatarları* gibi Rus yazarlarının eserlerinde de rastlanılmaktadır. "Tatar küreği" lakabı, zorla İslam dininden Hristiyanlığa döndürülen, ırgatlığa mecbur bırakılan İdil-Ural Tatarlarına verilmektedir (Kirimov 2017: 89).

Ey, yarabbim! Sen yarattın, onlar gibi biz de insan.
Cümle fırsatı verdin erge, biz garipte keçmez lisan.
Açıl, isar, ögümden tez, yerge batsın ak taşları!
Bizge bunu yaptı takdir, belasin bersin köz yaşları (Fazıl ve Nagayev, 2001: 209).

Ümitsiz halde kalan garip Esmâ hayatın acımasızlığıyla, uğradığı haksızlıkla savaştık başka yol olmadığından, bu derdine derman bulamayacağına anlayıp kendi canına kıymaya karar verir:

İstesen ver bin raat, istemesen koy azapka,
Sevmey varsam eger bayga, olacak çok karsamba.
İstemem, versin ak belasin, varmam erge iç zaten,
Ey, yarabbim, al tez canım, halkka etmey mutıy sen!

der ve zehir içip dünyadan göçer (Fazıl ve Nagayev, 2001: 210).

Halk yaratıcılığından ustalıkla faydalanarak yazılan bu eserinde Asan Çergeyev geçmişte hak hukuktan mahrum kalan kadınların vaziyetini aydınlatır. O dönemin koşullarını tasvirler. Bu eseriyle şair kadınlığı esaretten kurtarmak için verilen medeni mücadeleye, onların toplumsal bilincini geliştirmeye ciddi katkıda bulunur. İleride binlerce kadının kaderini kendi ellerine almayı başarmalarında Asan Çergeyev'in *Takdir*'i de büyük rol oynamıştır. Eserin kıymeti ve Kırım Tatar edebiyat tarihinde işgal ettiği yeri de, işte bundan gelir (Fazıl ve Nagayev, 2001: 209-210).

Asan Çergeyev'in üçüncü büyük eseri *Acı İslâm Molla*'dır. Bu şiirde yazar, basit ilahi emirleri unutmış olan din adamlarının açgözlülük ve alçaklıklarını *Acı İslâm Molla* ve *Hislet*i Ana karakterleri üzerinden eleştirir. "Münafık mollalar" Kırım Tatar toplumunda 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar görülmektedir. Bu süre zarfında, mollaların birçoğu gerçek din adamı görünümünü kaybetmiş, sınırsız güce sahip olarak konumlarını kötüye kullanmış, insanların yaşamını zorlaştırmışlardır. Şiirin başında *Acı İslâm Molla* düzenli olarak ibadet eden, görevlerini yerine getiren, herkesin sevdiği, saydığı, şeriat ve hayatın kanunlarını çok iyi bilen eğitilmiş bir insandır. Ancak şiirin ilerleyen bölümlerinde onun fani dünya malına doymayan açgözlü kişiliği tasvir edilir (Memetova, 2020: 156-158).

Asan Çergeyev'in otuza yakın piyes ve şiiri, 15 manzumesi bulunmaktadır. Yukarıda söz edilen şiirlerinden başka, 1924 senesinde *Yeşil Ada* dergisinde çıkan "Çırac Ömer" adlı eseri, 1928 senesinde renkli resimlerle çıkarılan ve çocuklar için şiirlerden oluşan *Ayvanlar Ne Ayta?*, *Tilki* ve *Koyan* kitapları, *Yıl Dönümü* adlı çocuklar piyesi, yine 1924 yılında *Yeni Dünya* gaze-

tesinde basılan “Ocalarga” adlı şiiri ve 1930’lu yıllarda Sovyet kamplarında bulunduğu zaman yemek için kullandığı alüminyum kazan üzerine iğne ile oyarak yazdığı “Akay” adlı şiiri ünlüdür. Ayrıca 1914 yılında İ. Muftizade’nin Rusça yazılmış *Kırım Musulmanlarının Askeriy Hizmeti* kitabını Kırım Tatar Türkçesine çevirip bastırmıştır (Fazıl ve Nagayev, 2001: 211; Kerim, 2018: 83-95).

Asan Çergeyev Kırım Tatar çocuk edebiyatının gelişmesine değerli katkılar sunmuş şairlerdendir. Onun yukarıda anılan eserleri çocuk şairi olarak da ustalığını gösterir. Çergeyev, ateşli sosyo-politik konuları işleyen yazar, şair olmakla birlikte, aynı zamanda çocuk psikolojisini iyi bilen tecrübeli hocadır. 1920 ve 1930’lu yıllarda onun kısa, ancak manalı ve ilginç dört satırlık şiirlerini ezberlemeyen öğrenci yoktur (Fazıl ve Nagayev, 2001: 211).

Sürgünden sonraki dönemde Asan Çergeyev’in eserleri *Lenin Bayrağı*’nda, “Acı İslam Molla” şiiri 1971 yılında basılan *Edebiyat Hrestomatiyası*’nda, yine “Acı İslam Molla” ile “Takdir” şiirleri 1976 yılında basılan *Saadet İçün* adlı kitapta yayımlanmıştır. 1986 senesi onun *Ayvanlar Ne Ayta?* başlığı altında birleştirilen şiirler toplamı ünlü ressam Zarema Trasinova’nın çizdiği renkli resimlerle üç dilde (Kırım Tatarcası, Özbekçe ve Rusça) 75.000 nüsha ile basılmıştır. Böylece şairin bu eserleriyle Kırım Tatar çocuklarıyla birlikte hem Özbek hem Rus çocukları da tanışmışlardır. Pek çok evde çocukların:

Saba ketip togaydan
Çeçek başı otlayman.
Balaçıklar içer dep,
Kop-koyu süt toplayman.

Sakalçığım up-uzun,
Oşayman koyga özüm.
Tiyme, çoban, sen maga,
Tırmaşayım kırlarga.

şeklinde şirin tatlı söyleyişle böyle şiirlerini ezberden okudukları işitilmiştir (Fazıl ve Nagayev, 2001: 212).

Asan Çergeyev’in şiirlerinde ölüm ve yalnızlık, yaşlılık ve çaresizlik, kafes ve kuş motifleri önemli yer tutar. Esir kamplarında bulunduğu sırada alüminyum kazan üzerine iğne ile oyarak yazdığı “Akay” adlı şiirinde de bu motifleri açıkça görmek mümkündür:

Kartayganda, men garip yangız kaldım
Şu ecelsiz ölümü boynuma saldım.

Ah, desem, “Ah” der kimsem yok, ölsem-cılar,
Açık kalgan közümi kimler cumar...
Kavuşmagan, dünyadan “ah” dep keter
Sıratlarga ödelgen ölümden beter... (Kirimov, 2017: 87-88).

Asan Çergeyev toplumun sorunlarına duyarlı, ince duygulu, yetenek sahibi bir halk şairi olarak Kırım Tatar edebiyatı tarihinde silinmez iz bırakmıştır. İnceliğe, olağanüstü güzelliğe sahip devrinin güncel meselelerini ortaya koyan ölümsüz eserleri onun klasik bir yazar olarak görülmesini sağlamıştır. Rus edebiyatının ve Kırım Tatar halk edebiyatının etkisinde kalan Çergeyev’in eserlerinde Kırım’ın hem Bahçesaray (Orta Yolak) hem Çöl (Kuzey) ağızlarının sentezini yaparak canlı bir dil meydana getirdiği görülmektedir.

Asan Çergeyev 1923 yılında Arfiye Cemilevaga ile evlenmiştir, dört çocuk babasıdır. 1931-1933 yıllarında Stalin rejimi tarafından hapse atılmıştır. 1944 yılında ailesiyle Ural’a, “Staraya Lyalya” isimli bölgeye sürgün edilmiştir. 1946 senesi Özbekistan’a kardeşlerine giderken yolda hastalanmıştır. Andican şehrine gelip orada 23 Mart 1946 tarihinde vefat etmiştir (Kerim, 2018: 82).

Sonuç

Asan Çergeyev, Kırım Tatar edebiyatı tarihinde 1905-1917 yılları arasındaki uyanış devrinin temellerini atan klasik şairlerindedir. Onun yazdığı üç büyük şiirin her biri de kendi devrinin en güncel mevzularını yüksek sanat değeri ve incelik, sade ve zengin dille tasvir etmiş eserlerdir. “Eşit, Mevta Ne Sevleyur” şiirinde Çergeyev, Kırım Tatarlarının sıkıntıları ve bunun sebepleri üzerinde durmuştur, Kırım Tatarlara uygulanan siyaseti tenkit etmiştir. Yüksek vatandaşlık bilinci ve cesaretine sahip olan yazar, “Takdir” şiirinde Kırım Tatar kadınlarının kötü kaderi ile alakalı sosyal konuları kaleme almıştır. “Acı İslâm Molla” şiirinde ise, uyanış dönemindeki diğer Kırım Tatar şairlerinde de yer alan bir konuyu, basit ilahi emirleri unutmuş olan din adamlarının açgözlülük ve alçaklıklarını eleştirmiştir. Çergeyev şiirlerinde çeşitli temalara başvurmuş, döneminin toplumsal sorunlarına da duyarsız kalmamıştır. Eserlerinde ince duygularla beraber keskin hiciv de görülmektedir. Şairin şiirlerinde özellikle ölüm ve yalnızlık, yaşlılık ve çaresizlik, kafes ve kuş motifleri önemli yer tutmaktadır. Bu motiflerin kendi hayatının da yansıması olduklarını söyleyebiliriz. Şiirlerinde Rus edebiyatının ve Kırım Tatar halk edebiyatının etkisi görülen şair, Kırım Tatar edebî dilinin temeli olan Bahçesaray (Orta Yolak) ağız ve Kuzey ağız da denilen Çöl ağızını kullanmıştır.

Kırım'da uzun yıllar öğretmenlik yapan Çergeyev aynı zamanda Kırım Tatar çocuk edebiyatının da kurucuları arasında sayılmaktadır. Çocuk psikolojisini çok iyi bilen şair, yazdığı çocuk şiirlerinde de ustalığını göstermiştir. Ekte içinden örnek şiirler vereceğimiz *Ayvanlar Ne Ayta?* başlıklı kitabı çocuklar arasında çok sevilmiş ve üç dile çevrilmiştir. Çergeyev'in Kırım Tatar edebiyatı tarihinde iz bırakan eserleri halk arasında yaşamaya ve genç kuşakların eğitimine hizmet etmeye devam etmektedir.

Kaynakça

- Abibullayeva, Enise (2017). "Çağdaş Kırım Tatar Çocuk Edebiyatı ve Onun Okul Öncesi Eğitim Merkezinde Öğrenilmesi". *Kardeş Kalemler Dergisi*, 121: 92-96.
- Akpınar, Yavuz (2008). *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri 2, Fikrî Eserleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Celilova, Leniyara (2015). "Türk Halk Edebiyatında Çocuk Eserleri Kısımının Türleri". *Science and Education a New Dimension, Pedagogy and Psychology*, III-23(46): 6-8.
- Celilova, Leniyara (2017). *Kırım Tatar Millî Matbuat Tarihi*. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Çergeyev, Hasan (1968). "Hayvanlar Ne Ayta?". *Emel Dergisi*, 45: 17-19.
- Devlet, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Fazıl, Riza ve Nagayev, Safter (2001). *Kırım Tatar Edebiyatının Tarihi, Kısa Bir Nazar*. Simferopol: Kırım Devlet Okuv-Pedagojika Neşriyatı.
- Kerim, İsmail Asanoglu (2018). "Cenkten Evvelki KırımTatar Edebiyatı ve Matbuatında Rastkelgen Tahallüsler ve Oların Açıklamaları". *Krimskoe İstoriçeskoe Obozrenie No: 1*. Kazan: Krımskiy Nauçnyy Tsentr İnstituta İstorii İm. Ş. Marcani Akademii Nauk Respubliki Tatarstan.
- Kırımlı, Hakan (2010). *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kirimov, Tair Nuridinoviç (2017). *KırımTatar Edebiyatı ve Matbuatının Ananeleri (I. Kurultay Devri)*. Akmescit: Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi KırımTatar Filolojisi, Tarihi ve Medeniyeti İlmîy Araştırma İnstitutu.
- Memetova, Lilâ Ayderovna (2020). "Anticlerical Motives in Asan Chergeev's Poem 'Adzhy İslam Molla'". *Russian Linguistic Bulletin*, 3(23): 155-160.

Oğuzkan, Ferhan (2013). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şimşek, Tacettin (2014). “Çocuk Edebiyatı Tarihine Ön Söz”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 756: 15-58.

Useinov, Timur Bekiroviç (2005). “Cemil Kence: Ömürü ve Yaratıcılığı”. *Raz-mışleniya o Poezii Krımskogo Hanstva (Sbornik Statey)*. Simferopol: Ocak.

Ülküsal, Müstecib (1980). *Kırım Türk-Tatarları*. İstanbul: Baha Matbaası.

Yüksel, Zühâl (1998). “Kırım Türkleri Edebiyatı”. *Türk Dünyası El Kitabı, C.4*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 259-303.

Ek. Ayvanlar Ne Ayta Kitabından Örnekler

Koy Çobanlarman çöllerde Gece kündeniz gezemen. Süt, may, et, cün, sizlerge Karap turmay beremen.	Koyun Çobanlarla kırlarda Gece gündüz gezerim. Süt, yağ, et, yün, sizlere Durup dinlenmeden veririm.
İt Karaldıda cüremen, Kırsız kelse köremen. Tögerekni dolaşıp Bütün gece üremen.	Köpek Bahçede yürürüm, Hırsız gelse görürüm. Etrafı dolaşıp Bütün gece havlarım.
Mışık Ballar körse süyüne, Çağırılar üyüne. Sıçanlarını tutaman, Dakkasında cutaman.	Kedi Çocuklar görse sevinir, Çağırılar evine. Fareleri tutarım, Dakikasında yutarım.
Tavşan Tavda, çölde yaşayman. Havuç, hıyar aşayman. Avcıların körgende, Titremeğe başlayman.	Tavşan Dağda, kırdı yaşarım. Havuç, hıyar yerim. Avcıların gördüğüm zaman, Titremeye başlarım.
Kirpi Urbam benim teğenek. Bu teğenek ne kerek? Cumarlanıp catkanda, “Tiyme maga sen!” demek.	Kirpi Giysim benim diken. Bu dikene ne gerek? Kıvrılıp yatınca, “Değme bana sen!” demek.

<p>Ayu Zincirleyler moynımını, Oynatılar sopalap. Kördünüz mü balalar, Çapkanımını topallap?</p> <p>Arslan Ökürgende davışım Tavnı, çölnü cangırta. Pek kuvvetli pancam bar, Urgan cerin dagıta.</p> <p>Tavuk Katkaklayman azbarda, Tobanların katında. Sizlerge ballar, cımırta Berecekmen yarın da.</p> <p>Balçıbın İşim bardır kerçekten, Bal toplayman çeçekten. Karap turmay işliymen, Tiysen yaman tişliymen.</p> <p>Kımırka Çalışamız bütün caz, Artel bolup yaşaymız. Cerge aşayt toturup, Kışta rahat aşaymız. (Çergeyev, 1968: 17-19).</p>	<p>Ayı Zincirlerler boynumu, Oynatılar sopalayarak. Gördünüz mü çocuklar, Hızla koştduğumu topallayarak?</p> <p>Arslan Kükreyince sesim Dağı, kırı çınlatır. Pek kuvvetli pençem var, Vurduğu yeri dağıtır.</p> <p>Tavuk Gıdıklarım avluda, Samanların yanında. Sizlere çocuklar, yumurta Vereceğim yarın da.</p> <p>Arı İşim vardır gerçekten, Bal toplarım çiçekten. Durup dinlenmeden çalışırım, Dokunsan fena sokarım.</p> <p>Karınca Çalışırız bütün yaz, Birlik olup yaşarız. Yere erzak doldurup Kışta rahat yeriz.</p>
--	--

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.